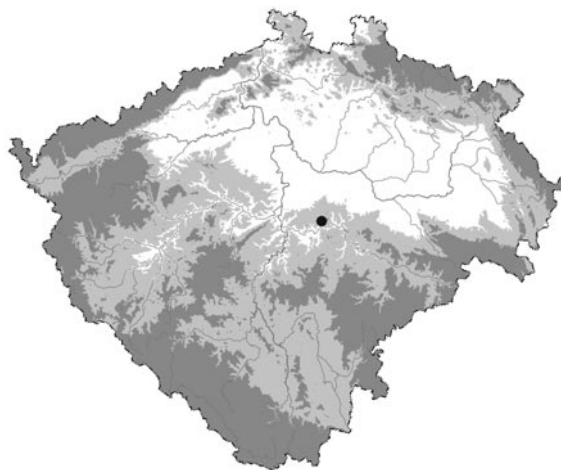

Archeologické stopy středověké stavby u kostela sv. Václava v Hrusicích (okr. Praha-východ)

Jiří Bernat – Eliška Kuklová – Vojtěch Vaněk

1. Úvod

V únoru roku 2020 zajišťoval Ústav archeologické památkové péče středních Čech malý záchranný výzkum u kostela sv. Václava v Hrusicích. Lokalita, situovaná asi 30 km jihovýchodně od centra Prahy (*obr. 1*) na území Středočeského kraje, je poměrně dobře známá jako rodiště malíře Josefa Lady, který zachytil hrusický kostel na řadě svých obrazů. Záchrannou archeologickou akci vyvolaly zemní a stavební práce prováděné obcí Hrusice při rekonstrukci ohradní zdi kostela. Během výzkumu byl dokumentován především řez původními hřbitovní terény za zbořeným delším úsekem zdi na jihozápadní straně (profily P1, P2) a za navazující kratší částí zdi na jižní straně obvodu bývalého hřbitova (profil P3). Nepříznivé únorové počasí komplikovalo průběh výzkumu. Podmáčený terén hřbitova, do něhož ústily dešťové svody z okapů kostela, se stal nejen hlavní příčinou špatného stavu rekonstruované zdi v minulosti, ale způsobil i během výzkumu sesuv části stěny s profilem, který nemohl být dokumentován souvisle v celé délce odbourané zdi. Pod hřbitovním souvrstvím se v těsném sousedství kostela překvapivě dochovaly zbytky středověké sídlištní situace (*Bernat – Kuklová 2020; Bernat – Kuklová – Němcová 2021*), jejíž podrobnější publikace je cílem tohoto příspěvku.

Obr. 1. Hrusice, okr. Praha-východ. Poloha lokality na mapě Čech.

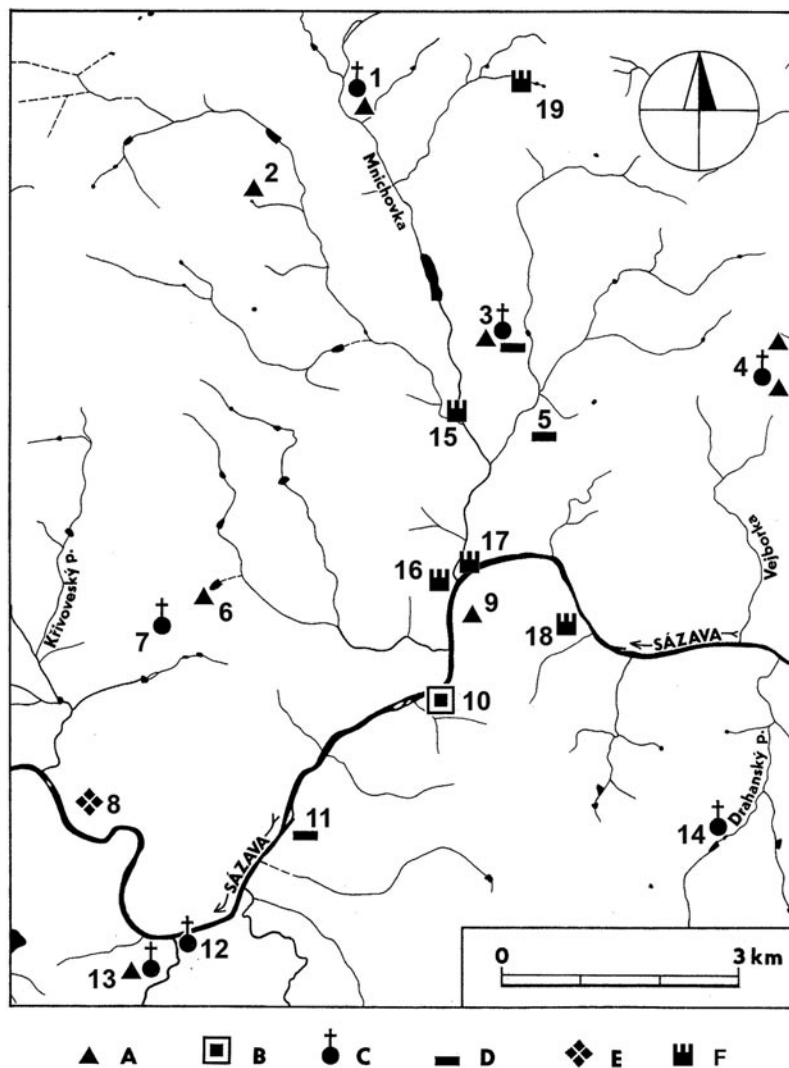
2. Archeologie Hrusic a okolí

Vzhledem k méně příznivým terénním, půdním a klimatickým poměrům této části geomorfologického celku Benešovské pahorkatiny v severovýchodní části oblasti Středočeské pahorkatiny (*Demek ed. a kol. 1987, 34, 37, 40, 78, 79*) nepatřilo okolí Hrusic k územím nejvhodnějším pro osídlení populacemi pravěkých zemědělských kultur. Z údolí nedaleké Sázavy, vzdálené jižním směrem necelé tři kilometry od Hrusic, jsou zatím v nejbližším okolí známy jen stopy mladšího laténského osídlení v říčním meandru u Nespek-Městečka (okr. Benešov; *Kukla – Bernat 2024*). Za ojedinělý doklad trvalejší pravěké lidské aktivity je možné považovat kumulaci nálezů broušené industrie včetně vývrtek z výšinné polohy Loreta u Pyšel (okr. Benešov; 5,6 km JZ směrem od Hrusic; *Ernée – Smejtek 2010, obr. 1b:E*) a z polykulturní lokality V Sedlištích mezi Pyšely a Novou Vsí (5 km JZ směrem od Hrusic; *Ernée – Smejtek 2010, obr. 1a; 1b; zde obr. 2:6*) kromě eneolitické sekerky (*Bubeník – Bernat 2012, 231, obr. 2:6*) ojedinělé zlomky keramiky lineární, keramiky mladší doby bronzové (*Bubeník – Bernat 2012, obr. 2:1–5*) a především pak depot (?) bronzových předmětů rovněž z mladší doby bronzové (*Ernée – Smejtek 2010; Smejtek – Lutovský – Militký 2013, 292*). Pravěké sídlištní lokality v Nespekách-Městečku a v Pyšelích se pravděpodobně nacházely při významnějších komunikacích překračujících mezi Městečkem a Poříčím nad Sázavou (okr. Benešov) řeku Sázavu (*Kukla – Bernat 2024 s lit.*).

Pravěké archeologické nálezy ze samotného katastru Hrusic pocházejí z několika poloh, ale u starších hlášení nedokážeme původní místo nálezu určit. Dokonce nemáme ani jistotu, že spolehlivě pocházejí z hrusického katastru. Pravěké broušené nástroje přinášeli většinou žáci hrusické školy jako nálezy učiněné jejich rodiči při práci na poli. Někteří školáci však nepocházeli z Hrusic nebo polnosti hrusických hospodářů nemusely vždy ležet na hrusickém katastru. Už v roce 1908 předal řídící učitel Josef Smolák z Hrusic do Národního muzea v Praze tři kamenné broušené nástroje – sekerky (*Böhm 1949; týž 1949a; Hájek 1958; týž 1958a; týž 1958b*) z mladší a pozdní doby kamenné. První ze sekerek (inv. č. 6991) by měla náležet kultuře „páskové“ podle tehdejší terminologie. Tento nále zřejmě registroval ve své práci také A. Stocký (1926, mapa III). Druhá sekerka (inv. č. 9875), původně označená jako „nordická“, je eneolitická a poslední sekerka (inv. č. 9974) byla přiřazena kultuře šňůrové mladšího eneolitu. V souvislosti s dotazníkovou akcí Státního archeologického ústavu v Praze v roce 1939 došlo i hlášení o údajné mohyle v Hrusicích (*Šolle 1939*). Další hlášení z téže doby (*Šolle 1939a*) hovoří zřejmě o dřívějším nálezu železného nožíku a střepů nádob bez kulturního zařazení (mohlo by se jednat o nerozpoznaný raně středověký kostrový hrob) a dále o bližší nelokalizovaných mohylách rozkopaných již dříve při stavbě silnice (bez bližší lokalizace), které měly obsahovat „mlaty, popelnice a bronzové šperky“ (uložení neznámé). Stejně hlášení uvádí snad z dalšího místa na katastru Hrusic „hromové klíny“ (kamenné broušené nástroje) a „popelnice“ (patrně celé keramické nádoby) bez datace nebo kulturního zařazení (uložení neznámé), a také zmiňuje „dvě mohyly v lese u dráhy bližší senohrabskému nádraží“. S největší pravděpodobností by se v případě těchto údajných mohyl mohlo jednat o terénní útvary související buď s pozůstatky středověkého hradu Ježova (*Durdík 2000, 229; zde obr. 2:15*) na sousedním katastru Mirošovic u Říčan (okr. Praha-východ) nebo s násypy vzniklými až se stavbou železnice.

Podle archeologických nálezů postoupilo slovanské osídlení do Posázaví v nejbližším okolí Hrusic poměrně pozdě a rozšiřovalo se z prvotních enkláv při důležitých cestách a podél hlavních toků. Hrusicím pravděpodobně nejbližším raně středověkým nálezem je kostrový hrob s keramickou nádobou ve výbavě na sousedním katastru Turkovice (u Ondřejova, okr. Praha-východ; *Sláma 1977, 165 s lit.; zde obr. 2:5*). Stopou mladšího raně středověkého osídlení severozápadním směrem 3,6 km od Hrusic jsou v jádře vsi Všešimy keramické nálezy (*Vařeka 1999, 524, obr. 3:9–10, 12; zde obr. 2:2*) kolem prameniště malého přítoku Kunického potoka. Ten se vlévá zprava do Mnichovky, která svým údolím vymezuje hrusický katastr na západní straně. Archeologicky je raně středověká vesnice sázavských benediktinů Mnichovice s původně románským kostelem sv. Michaela v údolí Mnichovky archeologicky podpořena zatím jen málo (*Vařeka 1999, obr. 3:13; zde obr. 2:1*). Údolí přitom představovalo nepochybně jeden z komunikačních koridorů směřujících od severu, z Říčanska přes Mnichovice a kolem dnešních Hrusic k řece Sázavě. Právě z širšího úseku říčního údolí ve Zlenicích, z polohy proti ústí Mnichovky pocházejí zlomky raně středověké keramiky (*Pič 1909, 406; zde obr. 2:9*). Od Zlenic směrem po proudu Sázavy se údolí řeky poněkud zužuje a na vysoké ostrožně nad levým břehem se u Lštění (okr. Benešov) nacházel raně středověký přemyslovský hrad (přelom 9./10. stol. – 12. stol.; *Sláma 1988, 40–43* jako Čtyřkoly-Lštění; *Čtverák et al. 2003, 191–193*) zmiňovaný k roku 1055 písemnými prameny (*obr. 2:9*). Hrad (4,7 km JJZ od Hrusic) ležel na východním okraji sídelní komory situované severně od Benešova (*Sláma 1988, 42 s lit.*) v příhodně utvářené krajině Sázavské kotliny kolem přechodů dálkových cest přes řeku v úseku mezi Lštěním a Týncem nad Sázavou (naposledy *Bolina – Klimek 2022, 166–169 s lit.*). Archeologicky je v tomto prostoru nejbližší k Hrusicím doloženo např. raně středověké sídliště na polykulturní lokalitě V Sedlištích mezi Pyšely a Novou Vsí (9./10.–13. stol.; *Vařeka 1999; zde obr. 2:6*) a na levé straně Sázavy v Čerčanech pak stopy kostrového pohřebiště (*Sláma 1977, 31; zde obr. 2:11*). Výrazem upevňování raně středověké sídelní struktury jsou románské kostely. Kromě archeologicky neprokázaného raně středověkého kostela na přemyslovském hradě Lštění (*Sláma 1977, 42*) a již výše zmíněného kostela v Mnichovicích začaly vznikat od 12. století v okolní krajině na původně panovnickém majetku venkovské vlastnické kostely tribunového typu. Dva románské kostely byly založeny v exponovaném prostoru při sázavském brodu ve dvou z původní trojice sídlišť na levém břehu řeky, a to v Poříčí nad Sázavou kostel sv. Petra a v bývalých Balkovicích kostel sv. Havla (*obr. 2:12*). Archeologicky jsou nálezy a stopy středověkého osídlení z konce mladohradištního období a z 13. století doloženy zatím jen u kostela sv. Petra (*Vařeka 1999, 524 s lit.; zde obr. 2:13*). Na druhé straně řeky v Pyšelicích vzniknul ve 12.

Obr. 2. Starší středověké osídlení v širším okolí Hrusic (okr. Praha-východ). A – sídliště, B – hradiště, C – kostel 12.–13. stol., D – pohřebiště, E – depot denárů, F – hrad, tvrz. 1 – Mnichovice, 2 – Všešimy, 3 – Hrusice, 4 – Ondřejov, 5 – Turkovice, 6 – Pyšely – Nová Ves, 7 – Pyšely, 8 – Nespeky, 9 – Zlenice, 10 – Lštění, 11 – Čerčany, 12 – Poříčí nad Sázavou, sv. Havel, 13 – Poříčí nad Sázavou, sv. Petr, 14 – Vranov, 15 – Mirošovice-Ježov, 16 – Čtyřkoly, 17 – Senohraby, hrad Zlenice (Hláška), 18 – Přestavky – Stará Dubá, 19 – Myšlín (podle Vařeka 1999, obr. 4; upraveno a doplněno). Kreslili J. Bernat a P. Behenský.

století románský tribunový kostel (Merhautová 1971, 299) Povýšení sv. Kříže ve výrazné poloze (obr. 2:7), vzdálené ale 600 m jihozápadně od staršího, již zmíněného sídliště (Vařeka 1999). Dobou svého založení by mohl být hrusickému kostelu blízko kostel sv. Šimona a Judy na náměstí v Ondřejově (Merhautová 1971, 182–183; k. ú. Ondřejov u Prahy, okr. Praha-východ; zde obr. 2:4). Apsida ondřejovského kostela však podle novějších archeologických zjištění zřejmě není románská (Bernat 2011), což ale podle keramických nálezů z okolí kostela (např. Bernat 2017) nijak nezpochybňuje dobu jeho založení hluboko ve 13. století. Kromě archeologicky doloženého osídlení kolem ondřejovského kostela jsou známy i doklady středověkého sídliště s možným počátkem v mladohradištním období v lokalitě Bělidla, vzdálené asi 0,8 km severovýchodním směrem (Bernat 2019).

K prostorově lépe lokalizovaným středověkým nálezům ze samotných Hrusic patří zlomky keramických nádob z období přechodu raného a vrcholného středověku (12. – 1. pol. 13. stol.), zachycené P. Vařekou v devadesátých letech 20. století povrchoвым sběrem západně od fotbalového hřiště v poloze V hájku (Vařeka 1999, 524 s lit.). Dřívější středověké nálezy pocházejí přímo z historického jádra obce, a to i z bezprostředního okolí kostela sv. Václava. V roce 1885 došlo při kopání základů pro novostavbu č. p. 55 proti hřbitovu (správně asi č. p. 25 na návsi, východně od kostela: srov. Hemelík 2005, 31; zde obr. 3:2) k objevu 1 m hluboké čtvercové jámy o rozměrech asi 1,5 × 1,5 m, z níž byly vyzdvíženy čtyři středověké keramické střeby a polovina kroužku bronzové záušnice, vše datované do 12. – 1. pol. 13. stol. Na jižní straně uvedené jámy se v písčité hlíně vyskytovalo mnoho lidských kostí. Nálezy se měly dostat společně s dalšími předměty darem faráře Růžičky nejprve Společnosti přátel starožitností a ta je pak v roce 1890 předala do Národního muzea v Praze (Hájek 1958c). Přitom však došlo pravděpodobně

k pomíchání s nálezy od kostela v Mukařově (okr. Praha-východ). Pater Růžička měl vedle nálezů z jámy předat i dalších pět záušnic, asi z bývalého hřbitova u kostela sv. Václava v Hrusicích (*Sláma 1977*, 42, Abb. 11:16–21; zde *obr. 3:1*), dále 12 „střepin“ ze 13.–14. stol. a 10 „střepin“ (střepů keramických nádob) údajně „rázu hradištního“ (inv. č. 54.750–63). Nálezy ze stavby domu č. p. 25 přitom pocházely zřejmě rovněž z pohřebiště při kostele, které zasahovalo původně dál k východu do prostoru uvedeného domu (*Sláma 1977*, 42) vestavěného do plochy obdélné hrusické návsi. Tato pravidelně vyměřená část návsi (*obr. 3:B*) je zřejmě mladší, snad ze 14. století, jak podle rozvrhu historické zástavby Hrusic zaměřené v roce 1841 pro stabilní katastr a na základě analogií soudí J. Škabrada (2022, 237–238). Starší návsní prostor ještě zčásti doposud vymezuje zástavba vsi na západní a severní straně kostela, kolem dnešní ulice V Koutech (*obr. 3:A*). Na tuto stranu se také otevíral původní románský portál v severní stěně kostelní lodi. Nejstarší středověké sídelní jádro Hrusic se ale podle archeologických zjištění nacházelo nejspíše na jihozápadní straně pozdější vesnice (*Vařeka 1999*, 524 s lit.), po obvodu pramenné pánve (*Škabrada 2022*, 238 s lit.). Právě z prostoru těchto dvou (?) starších center středověkého osídlení Hrusic měly pocházet ještě další archeologicky nevyhodnocené (pravděpodobně rovněž středověké) keramické zlomky, a to z pozemků domů č. p. 28, 29 a 30 (*Hemelík ed. 2005*, 31) v západním sousedství kostela (*obr. 3:3–5*).

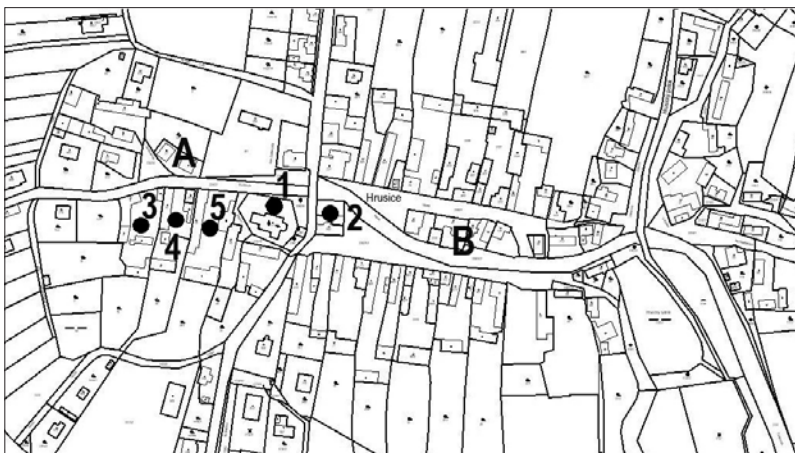
Jedinou středověkou stavbou Hrusic, dochovanou nad úrovní terénu, je pouze pozdně románský kostel zasvěcený dnes sv. Václavu. Stavba je kulturní památkou (rejst. č. 15233/2-2070), jejíž součástí je také okolní pozemek parc. č. 33 bývalého hřbitova včetně ohradní zdi a vstupní brány. Do areálu památky jsou na severní až jihovýchodní straně k vnější straně ohradní zdi zahrnuty také přilehlé pozemky parc. č. 2282/8, st. 133 (plocha zbořené hasičské zbrojnice), st. 18/1 (plocha bývalé márnice) a parc. č. 2347. V kostele, upravovaném několikrát v průběhu novověku, je skryta celá středověká stavba tvořená obdélným jednolodím s apsidálním závěrem na východě a hranolovou věží umístěnou na ose lodi před její západní stranou. Vnější se z románských stavebních prvků uplatňuje především na severní straně lodi monumentální, ale poněkud rustikálně provedený ústupkový vstupní portál s dochovaným tympanonem s figurální plastickou výzdobou. Její interpretace není doposud jednotná, dvojice postav je většinou ztotožňována se sv. Václavem a Vojtěchem (*Merhautová 1971*, 127–128; *Merhautová-Livorová 1976*, 419, *obr. 4*). Vznik kostela i portálu býval kladen většinou do počátku 13. století (*Merhautová 1971*, 128; *Merhautová – Třeštík 1984*, 245), ale v pracích z poslední doby zaznamenáváme určitý posun v dataci výstavby směrem k polovině 13. století. (*Prix – Racková – Slavík 2020*, 125, 494). S datací kostela totiž souvisí také hodnocení letopočtu 1252, vysekaného do vrcholu vnější archivolty románského portálu (*Prix – Roháček 2009*, 201–207). Nad patrně renesanční klenbou jsou pouze z podstřeší chrámové lodi viditelné části zazděných románských oken. V ohradní zdi kostela byla zjištěna sekundárně využitá románská hlavice pocházející pravděpodobně ze sloupu zaniklé kostelní panské tribuny (*Merhautová 1971*, 127).

3. Hrusice v kontextu dějin osídlení a písemných pramenů

Raně středověké osídlení Hrusic je obvykle považováno za součást sídelní komory kolem posázavského knížecího hradu ve Lštění, jehož existence je zmíněna již k roku 1055 v Kosmově kronice (*Bretholz 1923*, 106) a který vznikl jako jeden z opěrných bodů přemyslovské moci na jižním okraji jejich původní středočeské domény (*Sláma 1976*, 29–31; *Sláma 1988*, 40–43).

Osídlení kolem Hrusic se rozvíjelo v oblasti, kterou procházela jedna z větví tzv. vitorazské stezky z pražské kotliny do jižních Čech a Rakous. Stezka měla mířit přes Hostivař kolem Mnichovic na Poříčí nad Sázavou, kde překonávala řeku a pokračovala Benešovskem dále na jih (*Boháč 1969*, 33; *týž 1978*, 124–125). Podél této komunikace se šířilo osídlení i pozemkové majetky šlechty a církve, jak naznačuje již zmínka v kronice tzv. Mnicha sázavského o zbožném daru paní Přibyslavy, vdovy po velmoži Hroznatovi, která roku 1132 darovala sázavskému klášteru vsi Hostivař a Bosákovice (*FRB II*, 258). V těsném sousedství Hrusic vznikly již v raném středověku Mnichovice, které v předhusitské době bezpečně patřily sázavskému klášteru a zřejmě byly založeny jeho kolonizační činností, snad po předchozím daru půdy od neznámého donátora (*Žemlička 2000*, 10–11; *Foltýn 2005*, 155–156). Zpráva v kronice

Obr. 3. Hrusice, okr. Praha-východ. Historické jádro obce na výřezu z mapy katastru nemovitostí s polohami starších středověkých nálezů. 1 – bývalý hřbitov u kostela sv. Václava, 2 – dům čp. 25, 3–5 – domy čp. 28, 29, 30. A, B – starší a mladší navesní prostor. Kreslil P. Behenský.

tzv. Mnicha sázavského dokládá, že sázavský opat Silvestr (1135–1161) nechal vystavět v Mnichovicích baziliku ke cti sv. Michaela (*FRB II*, 259; *Merhautová 1971*, 172).

Hrusice ležely spíše při okraji tohoto staršího sídelního území. Členitá, výše položená a dodnes zalesněná krajina severozápadním směrem od Hrusic a Mnichovic náležela k oblastem vrcholně středověké kolonizace, která probíhala ve 13. století v přilehlém královském hvozdu na Černokostelecku (*Klápště 1978*). Předpokládáme ji rovněž v jeho okrajových částech, kam zřejmě zasahovala kolonizační aktivita šlechtických vlastníků – v sousedství Hrusic především na panství myšlinském nad Mnichovicemi, kde první známý držitel ve druhé polovině 14. století pocházel z rodu Kolovratů (*Úlovec 1995*), a na Ondřejovsku, které se v té době nacházelo v rukou pánů z Dubé (*Sedláček 1908*, 666; *Sedláček 1927*, 102).

Panovnický majetek v Posázaví, původně soustředěný kolem raně středověkého knížecího hradu ve Lštěni (*Sláma 1976*, 30–31), se ztenčoval již během 12. a 13. století působením raně pozemkové šlechty, klášterů a posléze i významných šlechtických rodů vrcholného středověku. Aktivita raně šlechty byla zřejmě zprvu doprovázena zakládáním románských tribunových kostelů, které jsou doloženy v bližším okolí například v Poříčí nad Sázavou nebo v Pyšelicích (*Merhautová 1971*, 196–197, 299) a ve 14. století se nacházely obvykle pod patronátem drobné šlechty (k uvedeným příkladům *Bohác 2001*, 238; *Trojan 2022*, 150–152). Od 13. století v oblasti vznikla řada šlechtických hradů a mezi šlechtou se prosadil zejména významný panský rod tzv. Benešoviců erbu zavinuté střely, kteří nejpozději od 13. století získali části Benešovska a přilehlého Posázaví. Východiskem jejich držby a kolonizačních aktivit byla jednak původní raně středověká panovnická doména s bývalým knížecím hradem ve Lštěni u Čerčan, jednak okolí Benešova, který byl založen jejich předky patrně již v první polovině 13. století. Později se stal jedním z center jejich držby hrad (Stará) Dubá nad pravým břehem Sázavy, doložený rodovými predikáty od roku 1283 (*Bohác 1978*, 95–98; *Nový 1979*, 143–146; *Záruba 2016*, 98; s pochybnostmi, avšak nesoustavně *Baletka 2004*, 21–26; *Dykastová 2020*, 31–55).

První písemná zmínka o Hrusicích a o místním kostelu je obvykle spojována se zprávou v listinném falzu ostrovského kláštera, které se hlásí k roku 1205, avšak bylo sepsáno až na přelomu 13. a 14. století zřejmě podle starších věrohodných záznamů (*CDB II*, 379–383; *Hrubý 1936*, 138–142; *Nový 1991*, 129–130; *Pauk 2000*, 46–47). Podle této zprávy blíže neznámý velmož Bolečej daroval ostrovskému klášteru kapli svatého Vojtěcha, tři popluží půdy a les v Hrusicích (*Hrusicích*) spolu se dvěma poplužími půdy v Oušticích (*Vscicích*; *CDB II*, 383). Podle rozboru listinného falza tato zmínka může zachycovat donaci učiněnou již v pokročilé první polovině 12. století (*Hrubý 1936*, 141–142; *Pauk 2000*, 46–47). Lokalizace zprávy do námi sledovaných Hrusic ovšem není bez pochybnosti a přináší určitá úskalí. Nejprve připomeňme, že Ouštice na Neveklovsku (okr. Benešov) se i nadále připomínají jako součást majetku ostrovského kláštera, Hrusice (okr. Praha-východ) však již nikoli (*Nový 1961*; *Bohác 1999*, 11). Stejně tak později není doloženo svatovojtěžské patrocínium kostela v námi sledovaných Hrusicích. V 16.–18. století byl zdejší kostel zasvěcen sv. Mikuláši, jak dokládá především nápis na zvonu z roku 1579. Až na sklonku 18. století společně s obnovou samostatné duchovní správy v Hrusicích byl kostel

zasvěcen nově sv. Václavu (*Podlaha 1907*, 75–76). Ačkoli tedy většina starší i novější, zejména obecně zaměřené literatury klade uvedenou zprávu do námi sledovaných Hrusic a považuje ji zároveň za první písemný doklad o existenci zdejšího kostela (např. *Profous 1947*, 692; *Turek 1970*, 128; *Merhautová 1971*, 127; *Klápště 2005*, 53; *Štefan – Varadzin 2007*, 47; *Velímský 2019*, 152; *Trojan 2022*, 96), vyskytly se i odlišné názory. Již A. Sedláček navrhl ztotožnit ji s Hrušticemi u Frymburka (okr. Český Krumlov; *Sedláček 1908*, 298). Ostrovský klášter sice kolem roku 1300 skutečně držel určitá práva k frymburskému kostelu (*Boháč 1999*, 11; *Foltýn 2006*, 278), osídlení této části horního Povltaví je ovšem zřejmě až mladšího data (*Škabrada 2022*, 221–229) a ani Hrušnice u Frymburka později nejsou doložené v majetku ostrovského kláštera (*Sedláček 1908*, 298; *Profous 1947*, 693). Odlišnou interpretaci navrhl Z. Boháč, který tuto zprávu kladl do Hrusic u Krusičan na nedalekém Neveklovsku (okr. Benešov; *Boháč 1968*, 63; *týž 1978*, 36; převzal *Hejna 1982*, 191; opatrněji *Boháč 1999*, 9; *Foltýn 2006*, 279, 280, 288). Ačkoli pro tuto lokalizaci hovoří nevelká vzdálenost od Ouštic, darovaných velmožem Bolečejem zároveň s Hrušicemi, připomeňme, že v Hrušicích u Krusičan zatím není doložena žádná středověká sakrální stavba, zmíněná v listině jako kaple sv. Vojtěcha, a že ani tato lokalita se později nenacházela v majetku ostrovského kláštera (*Boháč 1999*, 11; *Profous 1947*, 692). Nejnověji zpochybnil ztotožnění této zmínky tzv. ostrovského falza s Hrušicemi u Mnichovic D. Prix, který se přiklonil z umělecko-historického hlediska k pozdější dataci výstavby zdejšího románského kostela až kolem poloviny 13. století a považoval úvahy o starších zprávách o jeho existenci za neopodstatněné (*Prix – Roháček 2009*, 204). Otázka totožnosti Hrusic zmíněných v listinném falzu ostrovského kláštera proto stále není objasněna.

Otázky vyvolává rovněž nápis, vytesaný do archivolty románského portálu hrusického kostela a obvykle interpretovaný jako údajný letopočet 1252. Zprávy o jeho existenci pocházejí již z doby těsně po odkrytí portálu, k němuž mělo dojít v roce 1853. První relace o nálezu portálu přinesl J. E. Vocel, který interpretoval tento nápis nejprve jako symboly A (alfa) a Ω (omega – *Vocel 1856*, 146), případně též jako kamenické značky, které se údajně měly nacházet i na druhé straně vyňatého kamene (*Vocel 1857*, 121). J. E. Vocel zároveň otiskl zprávu hrusického faráře, podle které se mělo jednat o „nějaký letopočet“ (*Vocel 1857*, 121). Týž podal první graficky zpracované vyobrazení portálu i s nápisem, který se ovšem částečně liší od dnešního stavu (*Vocel 1857*, 124). Obdobně vyznívající vyobrazení přinesl i B. Grueber (*Grueber 1871*, 39). S Vocelovým čtením znaků patrně nesouhlasil J. Braniš, který je zmínil jako „jakás posud nerozluštěná znamení“ (*Braniš 1886*, 12). A. Podlaha, který zprávu o nápisu publikoval rovněž a zřejmě jako první jej interpretoval jako letopočet 1252, se zároveň zmínil o údajné existenci druhého obdobného letopočtu ve tvaru MCCLII, který měl být vytesaný římskými číslicemi na vniřní straně nadpraží (*Podlaha 1907*, 75). Údaje o výskytu tohoto údajného letopočtu 1252 převzala poté většina novější umělecko-historické literatury (*Merhautová 1971*, 127; *Libal 1974*, 169; *Merhautová 1976*, 427). Pouze M. Bartlová a P. Charvát vyslovili názor, že letopočet 1252 vzhledem k typu písma a absenci dobových analogií patrně není původní (*Bartlová – Charvát 2001*, 396). Nejnověji se vyslovili naopak pro pravost nápisu D. Prix a J. Roháček (*Prix – Roháček 2009*, 204), z článku však není zřejmé, zda předmětem jejich výzkumu bylo i samo čtení nápisu a ověření, zda jde skutečně o uvedený letopočet. Při bližším předběžném zkoumání jeho dnešního stavu se zdá, že nápis obsahuje znaky vytesané několika technikami do různých hloubek kamene a jeho současná podoba je výsledkem několika postupných a zřejmě i nestejně starých fází. Přinejmenším z tohoto ohledu si nápis zasluhuje podrobnější výzkum, zvláště pokud má jít o jeden z nejstarších středoevropských dokladů o užití arabských číslic v nápisovém kontextu (*Prix – Roháček 2009*, 200, 207). Pro interpretaci stavby hrusického kostela každopádně tento údajný letopočet není rozhodujícím pramenem, byť D. Prix i s jeho využitím navrhl posunout dobu výstavby kostela až do pozdní druhé čtvrtiny 13. století (*Prix – Roháček 2009*, 206).

Podobně i stavebně a umělecko-historické hodnocení kostela sv. Václava v Hrušicích procházelo poměrně výraznými proměnami. A. Merhautová jej interpretovala jako tribunový kostel, stojící při uvažovaném dvorci, a datovala jeho stavbu na počátek 13. století (*Merhautová 1971*, 127–128). Učinila tak ve shodě s dosavadním názorem V. Mencla, který datoval zdejší portál do prvních dvou desetiletí 13. století (*Mencl 1960*, 11) a kostel hodnotil rovněž jako tribunový z počátku 13. století (*Mencl 1965*, 42). A. Merhautová zopakovala tento názor též v pozdějších pracích (*Merhautová 1976*, 419–421, 427; *Merhautová – Třeštík 1983*, 245, 262), a to přes korigující pohled publikovaný D. Líbalem, který posunul

dataci stavby až k polovině 13. století, přičemž upozornil na užití zdiva z lomového kamene (*Libal 1974*, 169). Další autoři pracovali spíše s mladší datací vzniku portálu i kostela v první čtvrtině 13. století, resp. kolem roku 1230 (*Bartlová – Charvát 2001*, 389, 396) nebo kolem poloviny 13. století, s důrazem na výskyt údajného letopočtu 1252 (*Prix – Roháček 2009*, 206–207; *Prix – Racková – Slavík 2020*, 125). Hodnocení kostela jako soukromé tribunové stavby převzal také T. Velimský, který navrhl hledat jeho zakladatele v prostředí vznikající pozemkové šlechty (*Velimský 2019*, 152).

Hrusice jsou s jistotou doloženy v písemných pramenech až od roku 1352, kdy je zdejší farní kostel zmíněn v nejstarším dochovaném rejstříku papežského desátku jako součást kouřimského děkanátu (*Tomek 1873*, 50; *Kurka 1914*, 31). Existence kostela je opakovaně doložena i v dalších pramenech církevní proveniencce z druhé poloviny 14. a první poloviny 15. století (*Trojan 2022*, 96–98). Podle mínění většiny odborné literatury Hrusice v této době drželi páni z Dubé jako součást panství posázavského hradu Zlenice (*Vlasák 1859*, 264; *Sedláček 1908*, 297; *Kurka 1914*, 31; *Trojan 2022*, 96). Tato skutečnost je ovšem zjednodušením složitějšího vývoje, jehož detaily nedokážeme s jistotou rozlišit. Beze vší pochyby je příslušnost Hrusic ke zlenickému zboží doložena až od roku 1415, kdy hrad Zlenice a celé panství prodal jeho tehdejší držitel Půta z Častolovic, a to včetně vsi Hrusic s právem podacím (*AČ III*, 487; *Sedláček 1927*, 53), resp. o něco dříve od roku 1394, kdy je tehdejší patron hrusického kostela Ondřej starší z Dubé poprvé uveden s predikátem „na Zlenicích“ (*LC V*, 199). Předcházející vývoj majetkové držby Hrusic a panských sídel ve sledované oblasti byl poměrně komplikovaný a písemné prameny jej nedovolují plně postihnout. Do roku 1394 nedokážeme rozhodnout, k jakému panství, resp. panskému sídlu Hrusice náležely, byť víme, že nejpozději po roce 1359 patřily rodu pánů z Dubé zavinuté střely (srov. níže).

Nejprve připomeňme, že s Hrusicemi (okr. Praha-východ) zcela jistě nesouvisí predikáty Jaroslava z Hruštice, severočeského velmože z rodu Markvarticů, který se psal po Hrušticích u Turnova (*Klápště 2013*, 322–323, 330–334). S Hrusicemi je mylně spojil pouze A. Hejna (*Hejna 1982*, 189). Velmi pravděpodobně k těmto Hrusicím nenáleží ani zmínka o zemanu Slávkovi z Hrusic k roku 1325 (takto *Profous 1947*, 692; *Trojan 2022*, 96), kterou můžeme lokalizovat spíše do již zmiňovaných Hrusic u Krusičan, kde se ve 14. století nacházelo sídlo drobné šlechty užívající predikátu „z Hrusic“ (*Profous 1947*, 692).

Prvním nepochybně doloženým držitelem námi sledovaných Hrusic byl Ondřej z Dubé, roku 1359 zmíněný jako patron zdejšího farního kostela (*LC I/I*, 88, 110). Vzhledem ke skutečnosti, že nedaleký hrad Zlenice byl později prokazatelně v držení Ondřeje staršího z Dubé (*Sedláček 1927*, 52), bývá tato skutečnost zjednodušeně interpretována tak, že Hrusice již kolem poloviny 14. století náležely k panství uvedeného hradu v rukou pánů z Dubé (*Vlasák 1859*, 264; *Sedláček 1908*, 297; *Kurka 1914*, 31; *Trojan 2022*, 96). K roku 1359 však Ondřej z Dubé ještě nebyl držitelem Zlenic – až do roku 1366 je uváděn v pramenech jeho předchozí držitel Jan ze Zlenic (*AČ II*, 340; *Jurok 1987*, 80). Zároveň není jasné, zda v roce 1359 je zmíněn jako patron kostela v Hrusicích Ondřej starší z Dubé, pozdější pán na Zlenicích, nebo spíše jeho otec Ondřej nejstarší z Dubé, držitel rodového hradu (Stará) Dubá a okolních rodových statků nejméně do roku 1356 (*Sedláček 1927*, 102). V souladu s A. Sedláčkem se domníváme, že zmínka z roku 1359 o patronu hrusického kostela se váže ještě k Ondřeji nejstaršímu z Dubé, který měl zemřít kolem roku 1360 a být jediným držitelem posázavských majetků rodu před jejich rozdělením mezi jeho syny v šedesátých letech 14. století (*Sedláček 1927*, 102). Následnou kontinuitu držby Hrusic pány z Dubé dokládá záznam z roku 1367, podle kterého tehdy hrusický farář směnil pozemky s Ondřejem z Dubé, tentokrát snad již s Ondřejem starším, synem předchozího Ondřeje zvaného nejstarší (*LE I*, 63–64).

Pro objasnění možností, kam hypoteticky zařadit starší pozemkovou držbu Hrusic, se pokusme o stručný nástin vývoje šlechtických sídel v okolí. Rodový hrad pánů z Dubé, nazývaný (Stará) Dubá, vznikl patrně ve druhé polovině 13. století na protějším břehu Sázavy nedaleko starého knížecího hradíště Lštění a po celé 14. století se nacházel v rukou rodu pánů z Dubé erbu zavinuté střely (*Sedláček 1927*, 102–103; *Durdík 1980*; *týž 1999*). Nejprve je k roku 1283 doložen v predikátu Ondřeje z Dubé, následně kolem roku 1350 v držení dalšího Ondřeje z Dubé, zvaného nejstarší, po němž převzali rodové statky jeho tři synové Ondřej (starší), Václav (též Vaněk) a Beneš (*Sedláček 1927*, 102). Pravděpodobně kolem roku 1367 se tyto bratři rozdělili o rodový majetek, k němuž někdy v této době mohl připadnout i hrad Zlenice. Zatímco Václav měl získat rodový hrad Stará Dubá, Beneš obdržel Lešno u Bystrice

a Ondřej Ježov u Senohrab a zároveň či následně i Zlenice (*Sedláček 1927*, 52, 102, 116). Hrad Stará Dubá setrval v držení Vaňka z Dubé a následně jeho manželky Markéty z Rychmburka až do průběhu první poloviny 15. století, kdy práva na hrad a jeho panství postupně získali Kostkové z Postupic (*Sedláček 1927*, 103).

Naopak vývoj majetkové držby hradu Zlenice, jehož zříceniny leží u Senohrab a Čtyřkol nad pravým břehem Sázavy při ústí potoka Mnichovky a součástí jehož panství byly Hrusice nejpozději od roku 1394, byl podstatně komplikovanější a méně přehledný. Hrad vznikl patrně na konci 13. století (*Durdík – Kašpar 2005*, 172) a poprvé je doložen k roku 1318 v predikátu Oldřicha ze Zlenic neznámého rodu (*Sedláček 1927*, 52). Připomeňme, že v okolí bylo jméno Oldřich časté například u pánů z Řičan (*Boukal 2022*) nebo u pánů z Valdeka, kteří v regionu drželi hrady Týnec nad Sázavou a přechodně i Zbořený Kostelec (*Sedláček 1927*, 40, 44). Později byl hrad Zlenice v držení jistého Jana ze Zlenic, zmiňovaného v letech 1351–1365 (*Sedláček 1927*, 52), resp. 1366 (*Jurok 1987*, 80). F. Dvorský neprávem soudil, že náležel k rodu pánů z Dubé (*Dvorský 1907*, 33–35). R. Nový jej považoval za spřízněného s královskými dvořany Štěpánem a Ješkem z Tetína, kteří měli úzké vazby k nemanželským potomkům krále Václava II., a podle těchto náznaků se domníval, že Zlenice tvořily ještě kolem roku 1300 součást panovnického majetku (*Nový 1979*, 159). Několik zpráv však naznačuje, že Jan pocházel nespíše z rodu pánů ze Šternberka. Důležitým pramenem je zpráva, podle které roku 1361 vyšehradská kapitula prodala dům na Starém Městě pražském Janovi ze Šternberka řečenému ze Zlenic (*RBM VII*, 568–569). Vyloučeno není ani to, že byl totožný s Ješkem ze Šternberka, který je uveden roku 1359 jako patron kostela ve Lštění spolu s Ondřejem z Dubé (*LCI/1*, 96). Teprve roku 1377 hrad Zlenice s celým panstvím a s nedalekým hradem Ježovem přijal (snad) Ondřej starší z Dubé jako manské zboží od císaře Karla IV. Přesný příjemce obou hradů ovšem v této zprávě není zmíněn (*Sedláček 1914*, 25; *tjž 1927*, 52). Připomeňme, že predikát „ze Zlenic“ tento příslušník rodu s erbem zavínuté stěly začal používat, a to poté zcela pravidelně, až od roku 1394 (*Sedláček 1898*, 12). Snad tedy již od roku 1377, nejpozději od roku 1394 Ondřej starší z Dubé držel hrad Zlenice. a to až do své smrti kolem roku 1412, kdy celé panství přešlo neznámým způsobem na Půtu z Častolovic. Půta je držel pouze do roku 1415, kdy prodal hrad Zlenice s celým panstvím manským právem Kuneši z Konojed. Při této transakci jsou výslovně zmíněny rovněž Hrusice s podacím právem ke kostelu (*AC III*, 487; *Sedláček 1927*, 53).

Nepřehledný vývoj majetkové držby hradu, ale i zmínky o převodu (?) do manské držby či o jejím potvrzení z roku 1377 nás vrací k hypotéze R. Nového o královském původu hradu Zlenice, která, ač je postavena na některých nepřesnostech, dosud nebyla dostatečně diskutována v odborné literatuře (*Nový 1979*, 159; k možnému královskému založení některých jiných posázavských hradů *Záruba 2016*). Spíše se však zdá, že Zlenice mohly připadnout do přímé královské správy pouze přechodně po smrti Jana ze Zlenic po roce 1366 a následně byl hrad převeden do manské držby spolu s nedalekým Ježovem, jak dokládá zpráva z roku 1377. Snad někdy v této době či poté jej získal jako manské zboží Ondřej starší z Dubé (*Sedláček 1914*, 25; *tjž 1927*, 52).

Ačkoli tedy můžeme považovat Zlenice za původem šlechtický hrad založený zřejmě v závěru 13. století, není jisté, odkdy Hrusice tvořily součást jeho panství. Spíše je pravděpodobné, že páni z Dubé drželi tuto ves již dříve, před získáním hradu, jak máme doloženo již k roku 1359, a teprve po zisku Zlenic ji připojili k jeho panství, jak je uvedeno k roku 1415. Z těchto důvodů se A. Sedláček domníval, že Hrusice mohl držet Ondřej nejstarší a následně Ondřej starší z Dubé společně s hradem Ježovem, který stával nedaleko Senohrab pouze 1 km od Hrusic, tedy podstatně blíže, než další hrady pánů z Dubé. Počátky a starší osudy tohoto hradu jsou ovšem nejasné. Existence nevelkého, avšak po stavební stránce zřejmě náročněji pojatého sídla je doložena v písemných pramenech pouze k roku 1377 společně se Zlenicemi; od této doby hrad tvořil součást zlenického panství (*Sedláček 1927*, 52, 103). Ostatní údaje ze sklonku 14. století, které T. Durdík spojil s Ježovem u Senohrab, se ve skutečnosti vztahují k Velkému a Malému Ježovu u Mladé Vožice (*Profous 1949*, 143; *Durdík 2000*, 229). Archeologicky je hrad datován dosud jen rámcově do 14. až 15. století (*Durdík 1982*).

Úvahy o vývoji panských sídel a majetkové příslušnosti Hrusic komplikuje též existence nedalekého bezejmenného hradu u Čtyřkol, který vznikl pravděpodobně již ve 13. století, měl zcela neznámou historii a v 15. století byl snad druhotně využit při obléhání hradu Zlenice (*Slabý 2021*, 651–662).

Pokusme se shrnout výše nastíněné obrysy sídelně historického kontextu Hrusic v období raného a vrcholného středověku. Hrusice jsou tradičně vnímány jako součást staršího sídelního území, resp. oblasti tzv. vnitřní kolonizace na Benešovsku a v dolním Posázaví, pro kterou je charakteristický rozpad původní panovnické domény a následná aktivita klášterů a rodící se pozemkové šlechty doprovázená zakládáním jejích sídel a románských tribunových kostelů (Hejna 1982; Žemlička 2014, 95). Pokud byly Hrusice skutečně darovány před polovinou 12. století ostrovskému klášteru, nelze vyloučit, že již tehdy zde stál raně středověký kostel, patrně předchůdce dnes dochované románské stavby, snad doprovázený sídlem velmože Bolečeje. Následná držba ostrovským klášterem zřejmě byla jen přechodná a Hrusice záhy přešly zpět do světských rukou. Neznámý šlechtický vlastník poté zřejmě byl stavebníkem dnes dochované fáze hrusického románského kostela (Velímský 2019, 152).

Pokud naopak zprávu tzv. ostrovského falza budeme považovat za spornou, můžeme konstatovat, že Hrusice patrně náležely od nejisté doby, snad již od 12. až 13. století k pozemkové držbě blíže neznámého šlechtického rodu, a to s otázkou, zda mohlo jít o předky pozdějších pánů z Dubé. Také v tomto případě bychom hledali zakladatele hrusického kostela nejpravděpodobněji v prostředí šlechty. V obou výše uvedených variantách se sídelní aktivita urozených držitelů Hrusic následně přesunula na některý z okolních šlechtických hradů, aniž jsme však schopni toto nové centrum pozemkové držby přesně identifikovat. Nejpozději ve druhé polovině 14. století Hrusice připadly pánům z Dubé a následně jimi byly připojeny ke zboží při hradu Zlenice.

Jak vyplývá z výše naznačeného výkladu, na základě rozboru písemných pramenů není snadné uplatnit na Hrusice model, podle kterého by zde vzniklo sídlo rané pozemkové šlechty v sousedství románského kostela (obecně Klápště 2005, 88–118; Laval 2016; k Hrusicím Velímský 2019, 152). Celkový kontext vývoje osídlení a dochované písemné prameny však tuto variantu ani nevylučují a naznačují, že Hrusice mohly náležet ke starším majetkům rodící se pozemkové šlechty přinejmenším v době výstavby zdejšího románského kostela, případně i dříve.

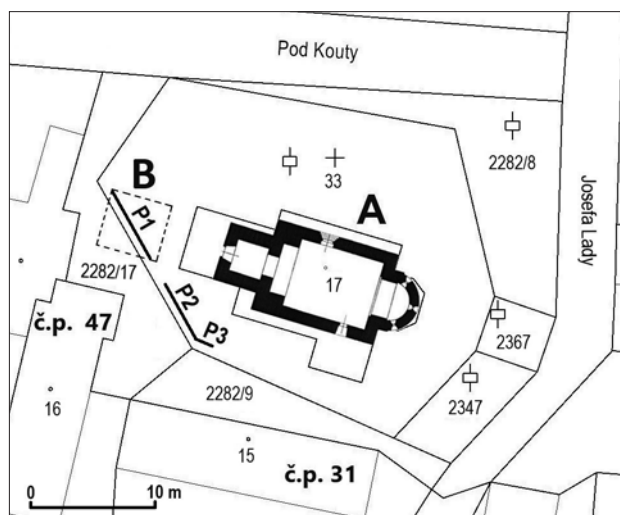
4. Archeologická nálezová situace

Hrusice leží na téměř ploché protáhlé výšině s osou probíhající ve směru sever–jih. Na západní straně se terén slabě sklání do širšího údolí potoka Mnichovky vzdálené od kostela v Hrusicích asi 0,62 km, na straně východní spadá výšina o něco ostřeji do bližšího a užšího údolí menšího toku Hrusického potoka (0,28 km od kostela), který se do Mnichovky vlévá ve vzdálenosti zhruba 1,7 km jižně od Hrusic. Kostel sv. Václava v Hrusicích leží v nadmořské výšce asi 367 m n. m, na temeni výšiny a zároveň stojí na nejvyšším bodě západní části velké obdélné návsi. Nejbližším vodním zdrojem nejsou obě zmíněné vodoteče, ale pramen malého přítoku Mnichovky v už zmíněné mělké pánvi na jihozápadní straně kostela (Škabrada 2022, 238). Polohu kostelního areálu zvýrazňují ohradní zdi bývalého hřbitova kolem kostela, které na západní straně, nad klesajícím terénem mají charakter zdí opěrných. Na severní straně vymezuje kostelní areál také úvoz (nyní ul. V Koutech) zařezávající se od nejvyššího bodu návsi směrem k západu výrazně do terénu.

Stavební akcí, která měla být v roce 2020 archeologicky dozorována, byla rekonstrukce ohradní zdi kostela, a to v celé její délce. Jen v jediném souvislém úseku došlo ale k úplnému zboření zdi, a to na téměř celé jihozápadní straně bývalého hřbitova, podle projektu v délce asi 19 m, včetně jihovýchodního nároží, a ještě v délce asi 2,5 m přilehlé části jižní zdi. Právě v uvedených úsecích tvořila zeď vlastně opěrnou stěnu vyvýšeného te-

Obr. 4. Hrusice, okr. Praha-východ. Situace jihozápadní strany bývalého hřbitova u kostela sv. Václava po zboření úseku ohradní zdi v únoru 2020. Pohled od jihu před zahájením záchranného výzkumu. Foto E. Kuklová.

Obr. 5. Hrusice, okr. Praha-východ. Záchranný výzkum při rekonstrukci ohradní zdi kostela sv. Václava v roce 2020. Kostel s nejbližším okolím na podkladě mapy katastru nemovitostí. A – kostel sv. Václava, B – poloha nově zjištěné středověké stavby (obj. 1/2020), P1, P2, P3 – umístění dokumentovaných profilů. Kreslil P. Behenský; půdorys kostela podle *Merhautová 1971, 127*.

rěnu bývalého hřbitova. Po odbourání zdi vznikl terénní profil (*obr. 4*), jehož část se ale po začistění sesula. Profil na jihozápadní straně hřbitova byl pak rozdělen na dva úseky oddělené třímetrovou mezerou na severovýchodní profil P1 (d. 7,85 m) začínající ve vzdálenosti 2,7 m od západního rohu hřbitova a na severovýchodní profil P2 (d. 6,25 m) probíhající od třímetrového přerušení k jihovýchodnímu rohu hřbitova. Na profil P2 se bez přerušení napojoval ještě krátký severní profil P3 (d. 2,50 m) za odbouraným úsekem jižní zdi (*obr. 5; 7:P1,P2,P3*).

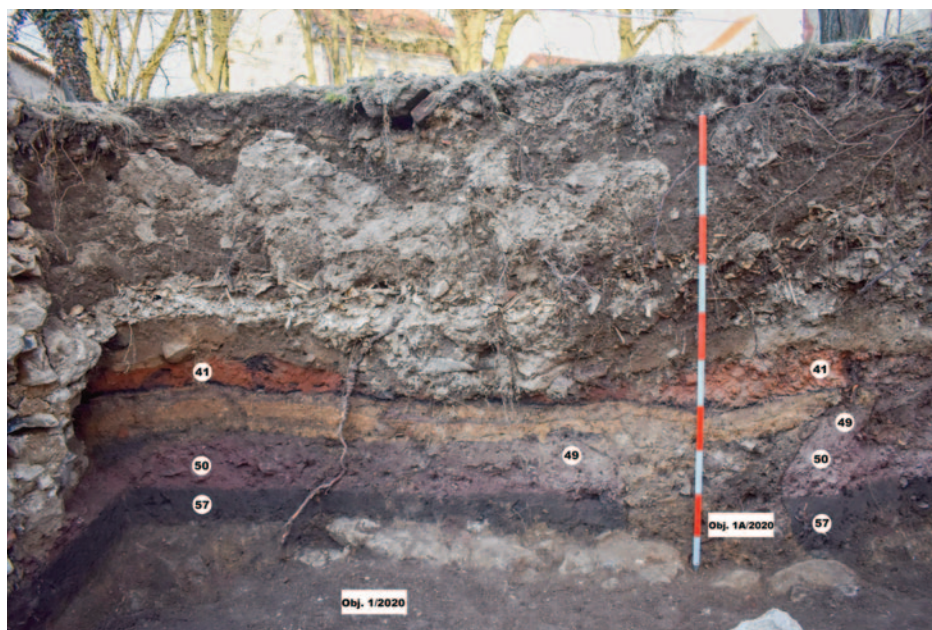
4.1. Ohradní zeď kostela

V době zahájení archeologické akce byl už materiál z demolice odvezen, takže nebylo možné zjistit, zda se ve zdivu případně nenacházely nějaké druhotně využitě středověké stavební články kostela. Zbořený úsek pravděpodobně novověké ohradní zdi sestával evidentně z bloků či segmentů zdiva z lomového a sbíraného kamene, nestejně hloubky mělkého založení, náležejících i podle rozdílných malt několika fázím nebo opravám staticky problematického úseku. Při patě měla zeď tloušťku kolem 0,7 m a její zalícování na vnější straně jižní zdi tvořily betonové cihly. Na jihozápadní zdi byla z betonových cihel jen koruna a pak také, stejně jako u jižní zdi, slabá poprsní zídka nad úrovní terénu bývalého hřbitova. U západního nároží zeď neměla základ a spočívala na tmavé hlinité ulehlé vrstvě 57, v úrovni povrchu terénu klesajícího od záhonu u zdi do přilehlé zahrady domu č. p. 47. Směrem k jihovýchodu zapadal základ jihozápadní zdi pod úroveň mělkého dna výkopu pro novou zeď, a to až po jihozápadní nároží. Ze situace vyplývá, že při zakládání ohradní zdi nebo její předchůdkyně stejného průběhu musely být u západního nároží hřbitova, jak si dále ukážeme, schodovitě odkopány středověké terény, překvapivě dochované v severozápadní části profilu P1 pod mladšími hřbitovními zásahy a vrstvami.

4.2. Stratigrafická situace za ohradní zdí

V severozápadní části severovýchodního profilu P1 se do podloží slabě zahluboval větší objekt 1/2020 s rovným horizontálním dnem, vyplněný vrstvou šedočerné ulehlé hlíny (*obr. 6:57; 7:P1:57*). Zachycena byla jen velmi nízká šikmá jižní nebo východní stěna objektu. Nad vrstvou 57 pokračovala barevně pestrá sekvence víceméně horizontálně uložených vrstev 41–50 mladší fáze objektu 1/2020 (*obr. 6; 7*) v úseku 0,00–5,22 m profilu P1 (tj. cca 2,7–7,92 m od Z nároží ohradní zdi). Nad vrstvou 57 ležely dvě červeně zbarvené vrstvy 50 (hnědočervený písek s úlomky hnědočerveného pískovce) a nad ní vrstva 49 – šedohnědá načervenalá hlína překrytá tmavě šedou písčitou hlinou (vrstva 48), vytvářející zejména v úseku 0,50–2,50 m profilu P1 (*obr. 7*) rovnou a pevnou, bezpochyby podlahovou úroveň. Z toho vrstvy 44–57 (starší fáze stavebního objektu 1/2020) byly porušeny objektem 1A/2020 (hlubší jáma), připomínající profily hrobových jam zachycených v rámci hřbitovního souvrství na profilech P2 a P3. Objekt 1A/2020 byl ovšem překrytý vrstvami 41–43 (nejmladší podlahová úroveň celého objektu 1/2020) a také z jeho výplně nevystupovaly lidské kosti. Vrstvy 41–43 do výplně objektu 1A/2020 jen nepatrně prosedaly.

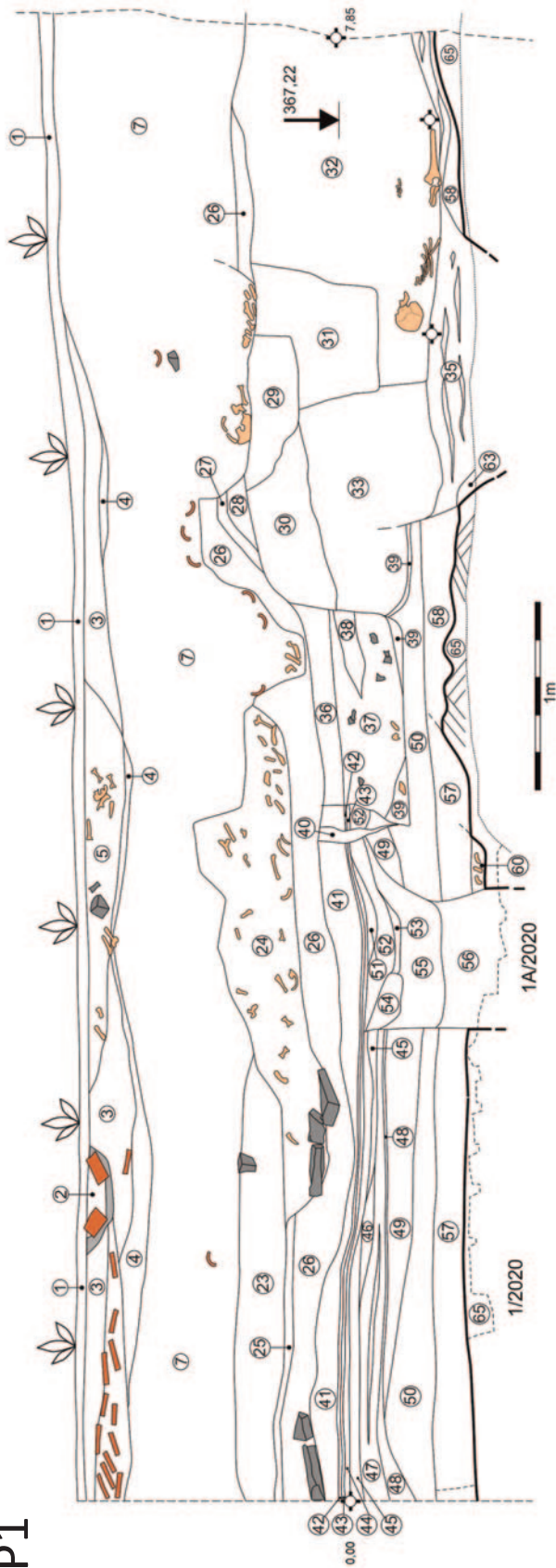
Obr. 6. Hrusice, okr. Praha-východ. Záchranný výzkum při rekonstrukci ohradní zdi kostela sv. Václava v roce 2020. Úsek profilu P1 se stratigrafickou situací středověkého objektu 1/2020 za odbouranou zdí na jihozápadní straně bývalého hřbitova. Vybraná čísla vrstev odpovídají číslování a popisu vrstev na obr. 7. Foto E. Kuklová.

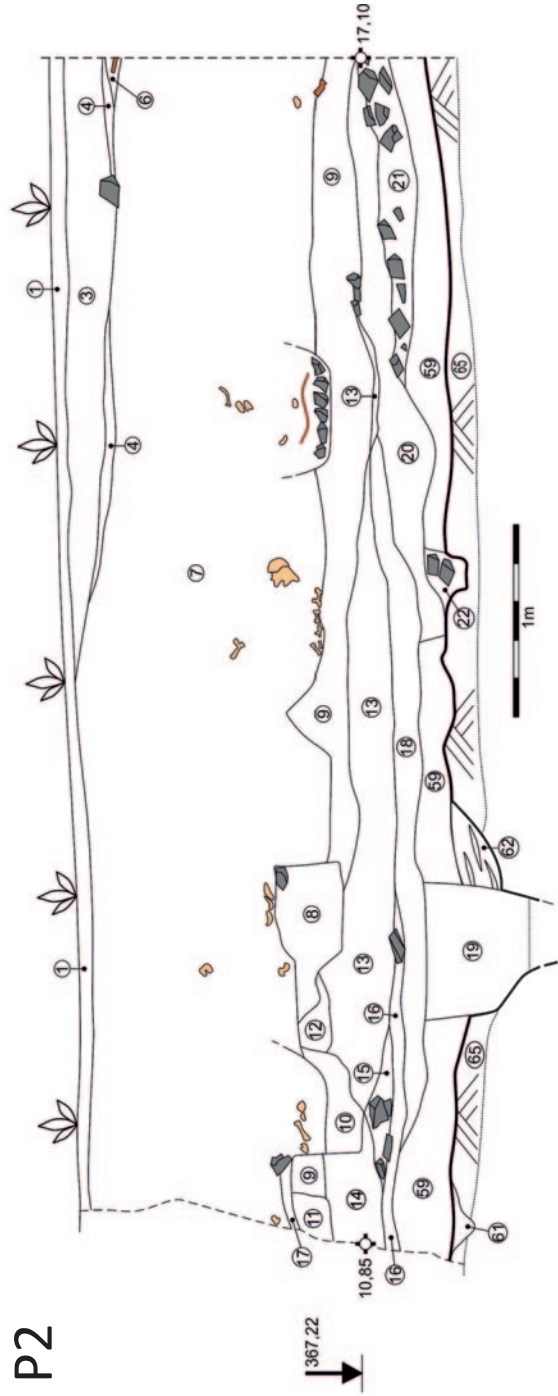
To by mohlo ukazovat na uplynutí delšího času mezi fázemi objektu nebo na průběh dokumentovaného řezu – profilu P1 při okraji objektu 1A/2020, který mohl být velkou sloupovou jámou, do níž při jejím okraji mladší vrstvy tolik nepropadaly. Na vrstvě 43 se nacházela slabá, ale souvislá vrstva uhlíků s drobnými, ale slyitelnými zlomky středověké keramiky a výše pak vrstva 41 mazanice drti, obsahující ojediněle i drobné střepy nádob. Na jihovýchodní straně narušila okraj sídlištního objektu 1/2020 v úseku 3,70–4,78 m severovýchodním profilu P1 hrobová jáma vyplněná vrstvami 36–39 a v jejím jihovýchodním sousedství od 4,70 m profilu P1 superpozice hrobových jam, z nichž některé zasahovaly až k povrchu podloží, tj. do hl. cca 2,00 m od dnešního povrchu terénu bývalého hřbitova.

Vrstva 26 (hnědožlutá písčité ulehlá hlína s kamínky a kameny) v rámci hřbitovního souvrství obsahovala rozptýleně drobné hrudky malty. Svoje torzovitě pokračování má tato vrstva i na profilech P2 a P3 v podobě vrstvy 9 o maximální mocnosti až 0,5 m (obr. 7). Vrstvy 26 a 9 představují zřejmě jednorázovou vyrovnávací navážku a tvoří výrazný předěl ve vývoji pohřebiště. Vzhledem k obsahu hrudek malty můžou obě vrstvy odrážet nějakou výraznější stavební činnost v areálu, např. současné zvýšení ohradní zdi kolem hřbitova nebo i opravu či přestavbu kostela. Vzhledem k absenci datovatelných nálezů nelze vrstvy 9 a 26 datovat přesněji než do širokého rámce pozdního středověku až novověku. Na úseku 1,47–2,40 m profilu P1 narušila vrstvu 26 mělká deprese vyplněná naplocho položenými lomovými kameny, snad zbytkem zděné konstrukce. Na samém začátku profilu P1, v úseku 0,00–1,47 m se na sníženém povrchu vrstvy 26 dochovala slabá vrstva 25 (sv. hnědošedá písčité ulehlá hlína), snad úprava pochozího terénu. Stratigraficky nad vrstvami 25 a 26 se v úseku 1,47–4,23 m profilu P1 ukázal větší výkop s výplní prosycenou zlomky lidských kostí (vrstva 24). Od západu pak narušil vrstvu 24 zřejmě další samostatný výkop (úsek 0,00–2,38 m profilu P1), jehož hloubení se zastavilo na povrchu již zmíněné ulehlé vrstvy 25. Horní partii všech tří dokumentovaných profilů P1–P3 tvořila hřbitovní vrstva 7 (šedohnědá hlína se zlomky lidských kostí, s menšími kameny a s ojedinělými zlomky stavební keramiky). Tato vrstva místy ostře zapadala do dobře patrných hrobových jam se zbytky rakví, zapuštěných do vrstev 9, 26 a 24. Hrobové jámy vycházející z vrstvy 7 zasahovaly maximálně do hloubky 1,56 m od povrchu terénu zrušeného hřbitova. Ohradní zeď nebyla v superpozici s žádným z hrobů, i nejhlubší hroby linii respektovaly. Také jáma nedokumentovaného hrobu H1 (zasypán sesutou stěnou výkopu mezi profily P1 a P2), zapuštěného v hl. 2,00 m do podloží, se svým jihovýchodním rohem ani nedotýkala vnitřní strany základu ohradní zdi. Pokud bylo možné z profilů soudit, měly nejstarší hroby obvyklou křesťanskou orientaci, mladší byly kopány s odklonem delší osy k jihovýchodu podél hřbitovní zdi, zatímco stratigraficky nejmladší hroby z novověku a z 19. století před zrušením hřbitova byly pravděpodobně řazeny delší osou kolmo k ohradní zdi hřbitova.

P1

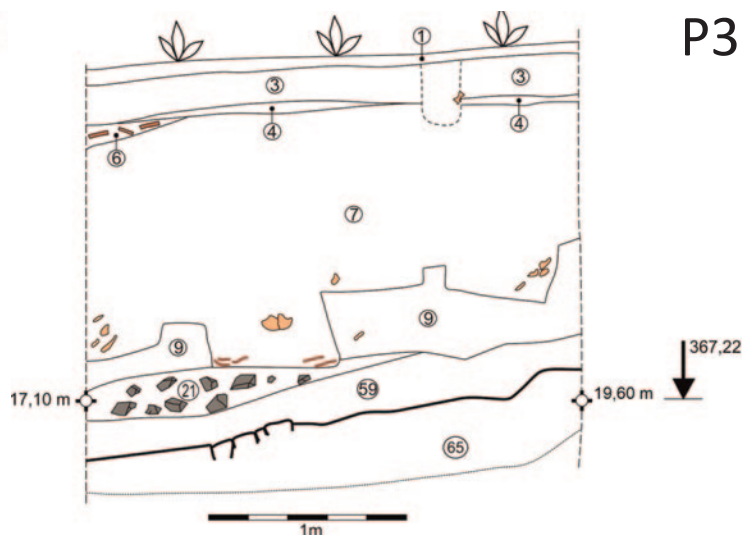

P2

Obr. 7. Hrusice, okr. Praha-východ. Záchranný výzkum při rekonstrukci ohradní zdi kostela sv. Václava v roce 2020. Profily za odbouranou zdí na jihozápadní (P1, P2) a částí jižní strany (P3) bývalého hřbitova. Digitalizace V. Doležalková.

Popis vrstev: 1 – drn, humus, 2 – tm. šedohnědá hlína, 3 – šedohnědá hlína, 4 – malta; 5 – šedohnědá hlína s lidskými kostmi a menšími kameny, 6 – šedohnědá hlína se zl. staveb. ker. (ploché střešní tašky), 7 – šedohnědá hlína se zl. lidských kostí, s menšími kameny a oj. zl. staveb. ker., 8 – žlutohnědá písčité hlína s oj. hrudkami malty, 9 – žlutohnědá písčité ulehlejší hlína s hrudkami malty a oj. zl. staveb. ker., 10 – šedohnědá hlína promíšená hnědožlutou písčitou; 11 – šedohnědá hlína, 12 – tm. hnědošedá písčité hlína, 13 – šedohnědá písčité hlína silně promíšená hrudkami malty a oj. zl. staveb. ker., 14 – šedohnědá hlína slabě promíšená žlutohnědou, 15 – šedohnědá hlína s kameny, 16 – šedohnědá písčité hlína s uhlíky, 17 – tm. šedohnědá písčité hlína, 18 – sv. šedohnědá ulehlejší hlína s drobnými kameny, 19 – šedohnědá hlína, 20 – žlutohnědá zašedlá písčité hlína, 21 – šedohnědá hlína s kameny, 22 – tm. hnědošedá hlína s kameny, 23 – vrstva lidských kostí, 24 – lidské kosti v šedohnědé hlíně, 25 – sv. šedohnědá písčité ulehlejší hlína, 26 – hnědožlutá písčité ulehlejší hlína s oj. kamínky i většími kameny a oj. hrudkami malty, 27 – hnědočervený zašedlý písek, 28 – hnědošedá písčité hlína, 29 – tm. hnědošedá hlína, 30 – šedohnědá ulehlejší hlína s oj. kamínky, 31 – tm. šedohnědá kyprá hlína, 32 – tm. šedohnědá písčité hlína s kamínky, 33 – tm. šedohnědá písčité hlína s oj. kameny, 34 – okrový písek, 35 – hnědožlutá písčité hlína s proplástky hnědočerveného písku, 36 – šedohnědá písčité hlína s mazanicí, 37 – šedohnědá písčité hlína s drobnými kameny, 38 – hnědožlutá písčité hlína s mazanicí, 39 – hnědožlutá písčité hlína s mazanicí a drobnými kameny, 40 – hnědošedý písek, 41 – vrstva zlomků mazanice, 42 – souvislá vrstva uhlíků, 43 – sv. šedá jemná hlína, 44 – hnědožlutý písek, 45 – šedohnědá písčité hlína, 46 – hnědočervený písek, 47 – hnědožlutý písek s proplástkem šedohnědé písčité hlíny, 48 – tm. šedá písčité hlína, 49 – šedohnědá načervenalá písčité hlína, 50 – hnědočervený písek s úlomky hnědočerveného pískovce, 51 – žlutohnědá zašedlá písčité ulehlejší hlína, 52 – hnědožlutý písek, 53 – šedohnědá hlína s uhlíky, 54 – sv. šedohnědá hlína s drobkami malty, 55 – šedohnědá hlína s kamínky a menšími kameny, promíšená hnědožlutou písčitou, 56 – hnědožlutá hlína promíšená šedohnědou, 57 – šedočerná jemná ulehlejší hlína, 58 – šedočerná písčité hlína, 59 – šedočerná až hnědočerná písčité hlína s drobnými kameny, 60 – hnědošedá písčité hlína, 61 – hnědošedá hlína, 62 – tm. hnědošedá hlína s proplástkou hnědožluté písčité, 63 – hnědočervená písčité hlína, 64 – hnědočervená hlína s proplástkou hnědožluté písčité hlíny, 65 – podloží.

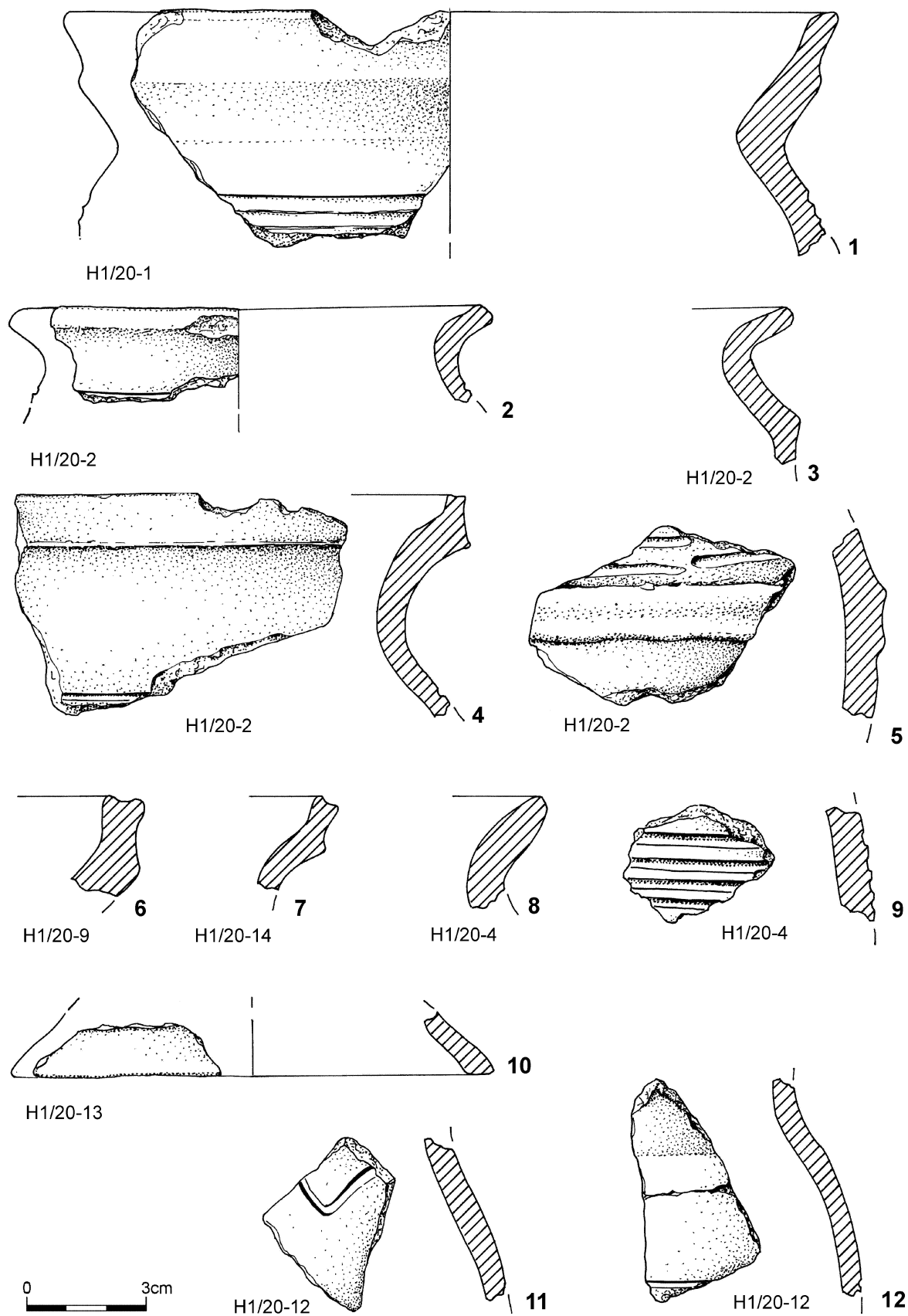
5. Středověká keramika

Při začištění profilů P1–P3 a následně také vzorkováním vrstev se podařilo získat malou kolekci movitých archeologických nálezů. Kromě novověkých artefaktů ze hřbitovního souvrství (závěsný měděný medailon, ojedinělé zlomky novověké a pozdně středověké keramiky, hřeby z rakví) tvoří větší část keramických zlomků (celkem 59 ks) menší střepy starší středověké keramiky. Některé zlomky pocházejí i z objektu 1/2020 (obr. 8:2–12). Z technologického hlediska se středověká keramika od kostela v Hrusicích vyznačuje ostřešnou keramickou hmotou, vždy s obsahem jemnější slídy, ale s jejím poněkud proměnlivým obsahem, a rovněž i s poměrně nestejným zbarvením od světlejších špinavě okrových tónů, přes tmavší šedohnědou až k hnědočervené barvě. Barevnost střepů z požárové vrstvy může být druhotným působením ohně pozměněná. Většina střepů ze stěn má lehce zvlněný povrch zejména na vnitřní straně, stopy rotace na kruhu jsou patrné na okrajích nádob. Pouze ojediněle jsou na vnitřní straně stěn vytáčených nádob poměrně výrazné rotační žlábků. Tyto zlomky pocházejí sice rovněž z prostoru objektu 1/2020, nelze je ale k němu bezpečně vztáhnout, natož stratifikovat. Středověká ke-

ramika se v podobě i poměrně velkého fragmentu vyskytla nepochybně sekundárně i v jedné z kostních jam nad objektem 1/2020. Podstavy nádob jsou podsýpané. Z tvarů jsou zastoupeny hrnce a velké zásobní hrnce převážně s profilací různé velkého vzhůru vytaženého okraje. Vzhledem k malým rozměrům okrajových zlomků lze rozměry nádob změřit jen nepřesně. Průměr jednoho velkého vzhůru vytaženého okraje lze s tolerancí určit až na 0,48 m. Z výzdoby se na hrncích objevuje jednoduchá rytá horizontální oběžná linie, resp. šroubovice s širokým intervalem a také jednoduše rytá vlnovka. Kromě hrncovitých tvarů je zlomkem okraje zastoupena i miska–poklice. Rámcově můžeme keramiku z objektu 1/2020 i další nestratifikované zlomky keramických nádob zařadit do 13. století. Mezi ojedinělým zlomkem stěny z vrstvy 57 z doby před stavbou kostela a zlomky ze stratigraficky mladších vrstev objektu 1/2020 není možné hledat nějaké výraznější technologické rozdíly.

6. Závěr

Poměrně překvapivým výsledkem záchranného výzkumu u kostela sv. Václava v Hrusicích se stalo zjištění vzácně dochovaného torza středověké stavební situace (*obr. 6*) pod úrovní hřbitovních zásahů a vrstev. V blízkosti západního lomového bodu zdi bývalého hřbitova byl na řezu (profil P1; *obr. 6; 7*) zachycen v délce 4,15 m úsek většího, pravděpodobně stavebního objektu (1/2020) s rovně upraveným dnem zapuštěným slabě do podloží. V jihovýchodní části řezu se ukázala jen nízká jižní nebo východní stěna výkopu nejstarší fáze objektu. Z tmavé hlinité výplně objektu (*obr. 6:57*) pocházejí ojedinělé zlomky středověké keramiky. Uvedený objekt vznikl před výstavbou pozdně románského kostela. Nad vrstvou 57 se totiž ukázalo souvrství stavebního kamenického odpadu tvořeného hnědočerveným pískem, šterkem a drobnými odštěpky hnědočerveného pískovce (*obr. 6:49,50*). Z odpovídajícího materiálu byly tesány náročnější stavební prvky pozdně románského kostela, a to jak články severního ústupkového portálu, tak např. i kvádry nárožních armatur kostela, doložených např. pod odpadlou omítkou v jihozápadním nároží kostelní věže. Srovnatelná situace kamenického odpadu, shodou okolností rovněž z červeného pískovce, byla výjimečně zaznamenána např. také při záchranném archeologickém výzkumu u pozdně románského kostela ve Vroutku v západních Čechách (*Jetmarová et al. 2017, 25, 37*). Pozoruhodnou se v Hrusicích ukázala i situace nad úrovní odpadu ze stavby kostela. Na jeho rovně upraveném povrchu spočívaly v délce 3,70 m horizontálně uložené hlinitopisčité vrstvy podlahových úprav – fází sídlištního objektu 1/2020 (*obr. 6; 7*). S objektem 1/2020 souvisí i na řezu registrovaná větší jáma (objekt 1A/2020) překrytá nejmladší podlahovou vrstvou. Existenci stavebního objektu 1/2020 ukončil oheň, jak dokládá požárová vrstva popela, uhlíků a mazanice (*obr. 6; 7:P1*). Stěny objektu 1/2020 se na profilu P1 nepodařilo zachytit, ale vzhledem ke konfiguraci terénu, který zejména na západní a jihozápadní straně i ve středověku klesal, musela zřejmě celá stavba ležet jen v omezené ploše na prodloužené podélné ose kostela, a to v západním sousedství jeho věže. Celkové rozměry stavby v žádné z jejích fází nelze určit, ze situace na řezu, který mohl stavbu protnout diagonálně, lze opatrně vyjádřit jen umístění stavby a její minimální rozměry (*obr. 5:B*). Zachycená situace může být dokladem nejnižšího podlaží obytného objektu, který by v daném umístění mohl být součástí areálu předpokládaného dvorce u kostela (*Merhautová 1971, 127*), i když rozbor písemných pramenů v případě Hrusic existenci takového areálu přímo u kostela úplně nezakládá. Archeologicky je hlavní objekt panského sídla doložen např. na západní straně středověkého kostela sv. Filipa a Jakuba ze 13. století na Chvojně u Benešova (*Hejna 1983, 392–395*). Analogicky podobné umístění mohla mít hlavní budova dvorce pražského biskupa u pozdně románského tribunového kostela sv. Bartoloměje v Praze-Kyjích, a to podle umístění spojovacího portálku v patře západní stěny věže kostela (*Dragoun 2002, 221*), nebo u románského tribunového kostela Stětí sv. Jana Křtitele v Praze – Dolních Chabrech, a to na základě výrazných stop požáru na západní štítové straně nejmladší kostelní stavby, v tomto případě bezvěžového kostela (*Dragoun 2002, 218–219*). Na bližších lokalitách lze snad určitou analogii hledat u původně středověkého kostela sv. Martina v Kostelních Střimelicích. V drobné sondě pro vodoměrnou šachtu na západní straně kostela se v prodloužení jeho podélné osy podařilo pod hřbitovním souvrstvím zachytit malou část podlahy a také krátkého úseku východní stěny stavby, dokládající shodnou orientaci s kostelem (*Bernat – Behenský – Kubálek 2022*). Zjištění středověké nefunerální situace za jihozápadní ohradní zdi

Obr. 8. Hrusice, okr. Praha-východ. Záchraný výzkum při rekonstrukci ohradní zdi kostela sv. Václava v roce 2020. Výběr zlomků středověké keramiky. 1 – vrstva 23; 2–6 – obj. 1/2020, bez stratifikace; 7 – obj. 1/2020, vrstva 44; 8–9 – vrstva 59; 10 – obj. 1/2020, vrstva 45; 11–12 – obj. 1/2020, báze vrstvy 42 – povrch vrstvy 43. Kreslila I. Vajgllová.

kostela sv. Václava v Hrusicích je o to cennější, že pozůstatky středověkého stavebního objektu 1/2020, existujícího zřejmě už před výstavbou kostela a po jeho výstavbě obnoveného, mohou být v ploše bývalého hřbitova, mezi ohradní zdi a kostelní věží pro možný další výzkum značně porušeny nebo zcela zničeny hrobovými nebo kostními jámami, jejichž horní okrajové partie se těsně za odbouranou zdí na dokumentovaném profilu P1 už projevovaly (*obr. 7:P1*).

Prameny a literatura

- AČ II*: Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, II, ed. F. Palacký, Praha 1842.
- AČ III*: Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, III, ed. F. Palacký, Praha 1844.
- CDB II*: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, II, ed. G. Friedrich, Pragae 1912.
- FRB II*: Fontes rerum Bohemicarum, II, ed. J. Emler, Praha 1874.
- LC I/1*: Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidiocesim, I/1, ed. F. A. Tingl, Pragae 1867.
- LC V*: Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidiocesim, V, ed. F. A. Tingl, Pragae 1865–1866.
- LE I*: Libri erectionum archidioecesis Pragensis, I, ed. C. Borový, Pragae 1875.
- RBM VII*: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, VII, eds. B. Mendl – M. Linhartová, Pragae 1954–1964.
- Baletka, T. 2004*: Páni z Kravař. Z Moravy až na konec světa. Praha.
- Bartlová, M. – Charvát, P. 2001*: Z počátků křesťanství v českých zemích. Ikonografie románských tympanonů. *Umění* 49, 384–397.
- Bernat, J. 2011*: 99. Ondřejov u Prahy, okr. Praha-východ. In: M. Lutovský a kol., Terénní výzkumy Ústavu archeologické památkové péče středních Čech v letech 2009 a 2010. *Archeologie ve středních Čechách* 15, 1178–1180.
- Bernat, J. 2017*: 50. Ondřejov u Prahy, okr. Praha-východ. In: M. Lutovský a kol., Terénní výzkumy Ústavu archeologické památkové péče středních Čech v roce 2016. *Archeologie ve středních Čechách* 21, 915.
- Bernat, J. 2019*: 43. Ondřejov u Prahy, okr. Praha-východ. In: M. Lutovský a kol., Terénní výzkumy Ústavu archeologické památkové péče středních Čech v roce 2018. *Archeologie ve středních Čechách* 23, 753–754.
- Bernat, J. – Behenský, P. – Kubálek, P. 2022*: 30. Kostelní Strimelice, okr. Praha-východ. In: M. Lutovský a kol., Terénní výzkumy Ústavu archeologické památkové péče středních Čech v roce 2021. *Archeologie ve středních Čechách* 26, 563–564.
- Bernat, J. – Kuklová, E. 2020*: Hrusice, okr. Praha-východ. Záchranný archeologický výzkum na stavbě „Revitalizace ohradní zdi kostela sv. Václava v Hrusicích“. Zpráva pro investora č.j. 4462/2020, Archiv Ústavu archeologické památkové péče středních Čech.
- Bernat, J. – Kuklová-Němcová, E. 2021*: 14. Hrusice, okr. Praha-východ. In: M. Lutovský a kol., Terénní výzkumy ústavu archeologické památkové péče středních Čech v roce 2020. *Archeologie ve středních Čechách* 25, 735–736.
- Boháč, Z. 1968*: Postup osídlení středního Povltaví podle stáří církevních staveb. *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 9, 53–81.
- Boháč, Z. 1969*: Pokus o rekonstrukci obrazu středověkých cest středního Povltaví. *Historická geografie* 2, 27–37.
- Boháč, Z. 1978*: Dějiny osídlení středního Povltaví v době předhusitské. Praha.
- Boháč, Z. 1999*: Ostrov. Tisíciletá historie zmařeného kláštera. Jílové u Prahy.
- Boháč, Z. 2001*: Topografický slovník k církevním dějinám předhusitských Čech. *Pražský archidiakonát*. Praha.
- Bolina, P. – Klímek, T. 2022*: Staré cesty podblanické. In: V. Cílek – L. Hanel – V. Zemek a kol., *O památné hoře Blániku a jejím kraji*. Praha, 163–176.
- Boukal, J. 2022*: Páni z Říčán do roku 1420. Studie k počátkům rodu erbu trojlistu. *Studie a zprávy. Historický sborník pražského okolí* 10, č. 1, 9–53.
- Böhm, J. 1949*: Hrusice, s. okr. Říčany, č. j. 2415/49. *Nálezový archiv ARÚ AV ČR*, Praha, v. v. i.
- Böhm, J. 1949a*: Hrusice, s. okr. Říčany, č. j. 2416/49. *Nálezový archiv ARÚ AV ČR*, Praha, v. v. i.

- Braníš, J. 1886:* O působení kláštera Sázavského na vývoj stavitelství a plastiky ve východních Čechách. Kutná Hora.
- Bretholz, B. 1923:* Cosmae Pragensis Chronica Boemorum. Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag. Berlin (= Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum rerum Germanicarum. Nova series, 2).
- Bubeník, J. – Bernat, J. 2012:* Poznámka k depotu (?) z mladší doby bronzové z Pyšel, okr. Benešov. Archeologie ve středních Čechách 16, 231–234.
- Čtverák, V. – Lutovský, M. – Slabina, M. – Smejtek, L. 2003:* Encyklopedie hradů v Čechách. Praha.
- Demek, J. ed. a kol. 1987:* Hory a nížiny. Zeměpisný lexikon ČSR. Praha.
- Dragoun, Z. 2002:* Praha 885–1310. Kapitoly o románské a raně gotické architektuře. Praha.
- Durdík, T. 1980:* Povrchový průzkum zaniklého středověkého sídlištního komplexu Stará Dubá. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka, 21, 141–168.
- Durdík, T. 1982:* Povrchový průzkum hradu Ježova. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 23, 147–154.
- Durdík, T. 1999:* Zaniklý sídlištní komplex Stará Dubá, Sázavsko. Historie – tradice – současnost 6, 5–17.
- Durdík, T. 2000:* Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha.
- Durdík, T. – Kašpar, V. 2005:* Výzkum hradu Zlenice v souvislosti s jeho památkovými úpravami a prezentací. Archaeologia historica 30, 167–181.
- Dvorský, F. 1907:* O starožitném panském rodě Benešoviců. Část I, O Benešovicích – vyjímaje rod pánů z Kravař. Brno.
- Dykastová, G. 2020:* Benešoviči na cestě k moci. Příspěvek k dějinám jednoho rodu v první polovině 13. století. Marginalia Historica 11, č. 2, 31–55.
- Erné, M. – Smejtek, L. 2010:* Mladobronzový depot (?) z Pyšel, okr. Benešov. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 23, 111–123.
- Foltýn, D. 2005:* Patronátní kostely sázavského kláštera – příspěvek ke genezi předhusitského klášterního panství. In: Historia monastica, I (= Colloquia mediaevalia Pragensia, 3). Praha, 153–162.
- Foltýn, D. 2006:* Celly a proboštství kláštera sv. Jana Křtitele na Ostrově. Zamyšlení nad problematikou benediktinských pobočných domů v raně středověkých Čechách. In: Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa. Praha, 277–289.
- Grueber, B. 1871:* Die Kunst des Mittelalters in Böhmen. Wien.
- Hájek, L. 1958:* Hrusice, okr. Říčany, č. j. 1348/58. Nálezový archiv ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i.
- Hájek, L. 1958a:* Hrusice, okr. Říčany, č. j. 1350/58. Nálezový archiv ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i.
- Hájek, L. 1958b:* Hrusice, okr. Říčany, č. j. 1351/58. Nálezový archiv ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i.
- Hájek, L. 1958c:* Hrusice, okr. Říčany, č. j. 2035/58. Nálezový archiv ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i.
- Hejna, A. 1982:* Vývoj osídlení v dolním Posázaví a na Benešovsku v době přemyslovské. Archaeologia historica 7, 185–196.
- Hejna, A. 1983:* Příspěvek ke studiu malých opevněných sídel doby přemyslovské v Čechách. Památky archeologické 74, 366–436.
- Hemelík, M. ed. 2005:* Kniha o Hrusicích aneb pohlednutí do tváře osmi století. Praha.
- Hrubý, V. 1936:* Tři studie k české diplomatice. Brno.
- Jetmarová, M. – Mareš, J. – Peksa, V. – Rudolfová, P. – Skopec, J. – Šebesta, D. – Vladyka, L. – Volf, M. 2017:* Vroutek. Vroutek.
- Jurok, J. 1987:* Edice nových pramenů z neznámého právního rukopisu doby poděbradské. Právněhistorické studie 28, 75–104.
- Klápště, J. 1978:* Středověké osídlení Černokostelecka. Památky archeologické 69, 423–475.
- Klápště, J. 2005:* Proměna českých zemí ve středověku. Praha.
- Klápště, J. 2013:* Počátky Markvarticů a jejich sídelní souvislosti v Pojizeří. Archeologické rozhledy 65, 321–372.
- Krásl, F. 1895:* Svatý Prokop, jeho klášter a památka u lidu. Praha.
- Kukla, M. – Bernat, J. 2024:* Stopy osídlení mladší doby laténské v Nespekách-Městečku (okr. Benešov). Archeologie ve středních Čechách 28, 239–250.
- Kurka, J. 1914:* Archidiakonáty kouřimský, boleslavský, hradecký a diecese litomyšlská (Místopis církevní do r. 1421). Praha.
- Laval, F. 2016:* Co je kostel? K počátkům šlechtických sídel českého středověku. Archeologické rozhledy 68, 47–90.

- Libal, D. 1974:* A. Merhautová, Raně středověká architektura v Čechách (recenze). *Umění* 22, 160–172.
- Mencl, V. 1960:* Vývoj středověkého portálu v českých zemích. *Zprávy památkové péče* 20, 8–26.
- Mencl, V. 1965:* Panské tribuny v naší románské architektuře. *Umění* 13, 29–62.
- Merhautová, A. 1971:* Raně středověká architektura v Čechách. Praha.
- Merhautová-Livorová, A. 1976:* K ikonografii českých raně středověkých tympanonů. *Umění* 24, 417–428.
- Merhautová, A. – Třeštík, D. 1983:* Románské umění v Čechách a na Moravě. Praha.
- Nový, R. 1961:* Ostrovské urbáře z let 1388 a 1390 (K situaci venkovského lidu v době předhusitské). *Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – Historie* 15, 1–44.
- Nový, R. 1979:* Vývoj struktury pozemkového vlastnictví na Benešovsku v předhusitské době. *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 20, 141–176.
- Nový, R. 1991:* Diplomatické poznámky k donačním listinám českých klášterů a kapitul do konce 12. století. *Studia mediaevalia Pragensia* 2, 125–146.
- Pauk, M. R. 2000:* Działalność fundacyjna możnowładztwa czeskiego i jej uwarunkowania społeczne (XI–XIII wiek). Kraków–Warszawa.
- Píč, J. L. 1909:* Starožitnosti země České III. Čechy za doby knížecí. Svazek 1. Část archaeologická. Praha.
- Podlaha, A. 1907:* Posvátná místa království českého. Dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v království Českém. Řada první, Díl I, Arcidiecése pražská, Vikariáty Českobrodský, Černokostelecký, Mnichovický a Prosecký. Praha.
- Prix, D. – Racková, E. – Slavík, J. 2020:* Středověké venkovské kostely východních Čech, I. Archidiakonát hradecký (do roku 1378). Praha.
- Prix, D. – Roháček, J. 2009:* Epigrafický kontext arabských číslic. In: *Epigraphica & Sepulcralia* 2. Praha, 195–213.
- Profous, A. 1947:* Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny. Díl I, A–H. Praha.
- Profous, A. 1949:* Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny. Díl II, CH–L. Praha.
- Roubík, F. 1959:* Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách. Praha.
- Sedláček, A. 1898:* Ondřej z Dubé na Zlenicích, nejvyšší sudí království Českého († 1412). Tábor.
- Sedláček, A. 1908:* Místopisný slovník historický království českého. Praha.
- Sedláček, A. 1914:* Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480. Praha.
- Sedláček, A. 1927:* Hradý, zámky a tvrze království českého. Díl XV, Kouřimsko, Vltavsko a j.–z. Boleslavsko. Praha.
- Slabý, L. 2021:* Příspěvek k diskusi o původu a povaze tzv. Hradu u Čtyřkol (okr. Benešov). *Archeologie ve středních Čechách* 25, 651–662.
- Sláma, J. 1976:* K historické problematice raně středověkého osídlení Benešovska a Sedlčanska. *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 17, 27–41.
- Sláma, J. 1988:* Střední Čechy v raném středověku. Díl III. *Archeologie o počátcích přemyslovského státu. Praehistorica* 14. Praha.
- Stocký, A. 1926:* Pravěk země České I. Věk kamenný. Praha.
- Škabrada, J. 2022:* Nástin vývoje vesnických půdorysů a plužin v Čechách. K výpovědní schopnosti map stabilního katastru. Brno.
- Smejtek, L. – Lutovský, L. – Militký, J. 2013:* Encyklopedie pravěkých pokladů v Čechách. Praha.
- Šolle, M. 1939:* Hrusice, s. o. Řičany, č. j. 1776/39. *Nálezový archiv ARÚ AV ČR*, Praha, v. v. i.
- Šolle, M. 1939a:* Hrusice, s. o. Řičany, č. j. 1830/39. *Nálezový archiv ARÚ AV ČR*, Praha, v. v. i.
- Štefan, I. – Varadzin, L. 2007:* Počátky farní organizace v Čechách a na Moravě ve výpovědi archeologie. In: J. Hrdina – B. Zilynská (eds.), *Církevní topografie a farní síť pražské církevní provincie v pozdním středověku*. Praha, 33–53.
- Tomek, V. V. 1873:* Registra decimarum papalium čili registra desátků papežských z diecézí pražské. Praha.
- Trojan, D. 2022:* Kouřimský děkanát. Jeho struktura a topografie farního kléru v době předhusitské. *Sborník archivních prací* 72, 9–204.
- Turek, R. 1970:* Příspěvky k historické topografii středního Posázaví. *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 11, 116–176.
- Úlovec, J. 1995:* Zapomenuté panské sídlo v Myšlině u Mnichovic. *Hláška. Zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka* 6, příloha č. 2, 17–25.

- Vařeka, P. 1999:* Raně středověké sídliště u Pyšel (okr. Praha-východ). Příspěvek k poznání osídlení dolního Posázaví. *Archeologie ve středních Čechách* 3, 523–530.
- Velimský, T. 2019:* Böhmen und die Eigenkirchen. Zu den Eliten des frühen Mittelalters bis die Mitte des 12. Jahrhunderts. In: *Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica* 1, Z pomocných věd historických. Praha, 137–157.
- Vlasák, A. N. 1859:* Hrádek nad Sázavou (nyní Komorní Hrádek) a celé jeho okolí. *Památky archaeologické a místopisné* 3, 258–268.
- Vocel, J. E. 1856:* Übersicht der romanischen Baudenkmale in Böhmen. *Mittheilungen der K. K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale* 1, 145–149.
- Vocel, J. E. 1857:* Kostely románského slohu v Čechách. *Památky archaeologické a místopisné* 2, 118–124.
- Záruba, F. 2016:* Příspěvek k otázce královských hradů v dolním Posázaví. *Castellologica Bohemica* 16, 97–121.
- Žemlička, J. 2000:* Hmotné vybavení kláštera v Sázavě do konce 12. století: (s výhledem do roku 1419). *Sázavsko. Historie – tradice – současnost* 7, 5–13.
- Žemlička, J. 2014:* Království v pohybu. Kolonizace, města a stříbro v závěru přemyslovské epochy. Praha.

Archaeological traces of a medieval building near the Church of St. Wenceslas in Hrusice (Prague-East district)

The Church of St. Wenceslas (originally of St. Nicholas) in Hrusice hides, underneath its modern-era extensions and facades, a well-preserved medieval core consisting of a single nave with a square tower to the west and an apsidal end to the east. Only the northern portal, which was exposed in 1853, is currently visible on the church's facade of the late Romanesque building elements. In addition to this, walled-up Romanesque windows from the nave loft can still be seen. An ornamental capital, which was secondarily built into the graveyard wall, probably belonged to one of the columns supporting the defunct Romanesque lords' tribune. The church's origins are currently dated to the second half of the 13th century, but the authenticity of the year 1252 carved in the portal is also considered. The first archaeological excavation at the Church of St. Wenceslas was carried out in connection with the reconstruction of the enclosure wall as late as 2020. At that time, the wall was almost completely demolished on the southwest side and in the adjacent short section on the south side of the former graveyard (Fig. 4). Sections through the terrain behind the wall were documented in three places (Fig. 5:P1, P2, P3; Fig. 7:P1, P2, P3). Beneath the predominantly modern graveyard stratum, a stratigraphic situation (Fig. 6) containing the remains of a defunct building (feature 1/2020) of indeterminable dimensions in the church's western vicinity was preserved at a length of 5m on profile P1. Several floor levels indicate a longer period of the building's existence and significant alterations or modifications. The excavation did not identify any significant in situ remains of structures – they were probably predominantly made of timber and had been destroyed by fire which is evidenced by a layer of charcoal and daub (Fig. 7:P1:41). In addition to potsherds (Figs. 8:27, 10-12), layers of brownish red sandy soil or sand with pieces of brownish red sandstone (Figs. 6:49, 50; 7:P1:49, 50) under one of the distinctive floor levels (Fig. 7:P1:48) seem to be important for the chronological relationship between feature 1/2020 and the late Romanesque church. This is waste from the activities of the stonemason's guild. The material is not of local origin and was used in the construction of the church, particularly when building its surviving entrance portal. The archaeologically documented building was probably in some functional relationship with the church building. It cannot be ruled out that the archaeological excavation unearthed several construction phases of an aristocratic residence from the time of the foundation of the late Romanesque church. However, there is still a question if one can also assume the existence of an early aristocratic residence in Hrusice on the basis of written sources. The first indisputable written record of the site and the local church dates back to 1352, and by 1359 at the latest, the village, including the church, was held by one of the branches of the Lords of Dubá, who, after acquiring the nearby Zlenice Castle (between 1377 and 1393), added it to their estate administered from the above castle. Until then, Hrusice could have been a separate enclave owned by the Lords of Dubá or a part of their assumed estate with its centre in the nearby Ježov Castle. Although it is not clear

whether the archaeological situation in Hrusice can be interpreted as an example of a transformation of an early aristocratic residence standing near the Romanesque church into a high medieval noble castle, the available written sources and the settlement historical context do not exclude this option.

English by *Jan Machula*

Fig. 1. Location of the site on the map of Bohemia.

Fig. 2. Early medieval occupation in the wider surroundings of Hrusice (Prague-East district). A – settlement, B – hillfort, C – 12th–13th century church, D – cemetery, E – hoard of deniers, F – castle, fortified house.

Fig. 3. Historical core of the village including the locations of earlier made medieval finds.

Fig. 4. Situation along the southwest side of the former graveyard at the church of St. Wenceslas after a part of the enclosure wall was demolished in February 2020.

Fig. 5. Church and its immediate vicinity. A – church of St. Wenceslas, B – location of the newly discovered medieval building (feature 1/2020), P1, P2, P3 – locations of documented profiles.

Fig. 6. Section of profile P1 showing the stratigraphic situation in medieval feature 1/2020.

Fig. 7. Profiles P1, P2, P3 behind the demolished wall.

Fig. 8. Selected medieval potsherds.

Jiří Bernat, Ústav archeologické památkové péče středních Čech, Nad Olšínami 448/3, 100 00 Praha 10
jiri.bernat@uappsc.cz

Eliška Kuklová, Ústav archeologické památkové péče středních Čech, Nad Olšínami 448/3, 100 00 Praha 10
eliska.kuklova@uappsc.cz

Vojtěch Vaněk, Státní okresní archiv Kutná Hora, Benešova 257/33, 284 80 Kutná Hora
vojtech.vanek@soapraha.cz